

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора

**КОВАЛІВА Мирослава Володимировича на дисертаційне дослідження
ЙОСИФОВИЧА Назарія-Лева Даниловича на тему «Теорія і практика
застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Процес доказування виступає важливою складовою адміністративного судочинства, яка забезпечує поєднання високої ефективності правозастосування та неухильного додержання прав і свобод приватної особи під час вирішення публічно-правових спорів. Подання, огляд та фіксація доказів, зокрема електронних, у адміністративному судочинстві є елементами процесу доказування, котрі здійснюються в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України та мають значення для правильного, справедливого, об'єктивного та законного вирішення справи.

Віднесення електронних доказів до одного з видів засобів доказування автоматично поширює на них існуючі процедури збирання, подання, огляду, фіксації та оцінки, звісно, враховуючи їх певну специфіку. Виокремлення електронних доказів у якості самостійної групи означає необхідність створення спеціального правового механізму їх фіксації, який має пройти апробацію судовою практикою й довести свою ефективність. Однак різні форми та особливості створення окремих видів електронних доказів ускладнюють процес виникнення єдиних підходів до їх фіксації.

Поняття електронних доказів відноситься до числа фундаментальних категорій у адміністративному процесі. Адже від правильного розуміння цього поняття залежить вміння їх використовувати та оцінювати у процесі встановлення істини. Оцінка електронних доказів – це розумова і процесуальна діяльність суду та учасників адміністративної справи, спрямована на

формування остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів, які підлягають доказуванню за допомогою електронних доказів. Діяльність суду з оцінки електронних доказів включає в себе ряд конкретних кроків та дій, які спрямовані на вірне вирішення спору у відповідності до засад адміністративного судочинства.

Чинним Кодексом адміністративного судочинства України передбачено порядок оцінки доказів судом, проте на сьогоднішній день у науковій доктрині та на практиці невирішеним залишається питання про те, які критерії оцінки доказів повинні застосовуватися саме щодо електронних доказів.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення нормативно-правового регулювання застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві України, пошуку додаткових, більш ефективних способів забезпечення їх автентифікації, перш за все тих, які вже апробовані світовою спільнотою та можуть бути використаними у нашій країні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в контексті наукових досліджень теми державної реєстрації Львівського державного університету внутрішніх справ «Проблеми правового регулювання публічного управління у сфері правоохоронної діяльності» (на 2019–2022 роки – номер державної реєстрації 0119U001743, на 2022–2027 роки – номер державної реєстрації 0122U200304) та Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021р. № 231/2021.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Безперечну наукову значущість мають міркування автора дослідження про те, що електронні докази стали важливою складовою процесу доказування в адміністративних судах, оскільки всі закріплені в Кодексі адміністративного судочинства України види електронних доказів (за

виключенням мультимедійних повідомлень) активно використовуються для підтвердження чи спростування широкого спектру фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Заслуговує уваги спроба претендента сформулювати авторське поняття «офіційний електронний документ».

Вартий підтримки висновок про те, що одним із шляхів підвищення ефективності діяльності суддів при розгляді адміністративних справ є використання технології блокчейн для захисту даних в електронних доказах та підвищення рівня довіри до них.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується ясністю та глибиною трактувань основних теоретичних результатів, судовою практикою.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів застосування електронних доказів у адміністративному судочинстві з урахуванням норм чинного законодавства та судової практики, розробка науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення чинних нормативно-правових актів, пов'язаних із регламентацією правового статусу електронних доказів, та визначення перспектив імплементації зарубіжного досвіду в цій сфері. Для досягнення зазначеної мети сформульовано ряд *завдань*: проаналізувати стан розробки проблем, пов'язаних із застосуванням електронних доказів у адміністративному судочинстві України; з'ясувати зміст та значення процесу доказування в адміністративному судочинстві з урахуванням застосування електронних доказів; охарактеризувати електронні докази як складовий елемент процесу доказування; виявити особливості подання, огляду та фіксації електронних доказів у адміністративному судочинстві України; виокремити критерії оцінки електронних доказів у адміністративному судочинстві України; розкрити порядок зберігання та повернення оригіналів електронних доказів у адміністративному судочинстві України; проаналізувати зарубіжний досвід використання електронних

доказів у адміністративному судочинстві та визначити перспективи його імплементації у законодавство України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі застосування електронних доказів у адміністративному судочинстві.

Предметом дослідження є теорія і практика застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві.

Методи дослідження. Методологічною основою проведення дослідження є комплексне застосування загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання в їхньому взаємозв'язку, що обрані з урахуванням мети і завдань дисертаційного дослідження, його об'єкта та предмета.

З числа загальнонаукових методів були використані методи формальної та діалектичної логіки, а саме: методи аналізу та синтезу, системно-структурний метод, а також методи сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного.

Застосування діалектичного методу дало змогу ідентифікувати зв'язок між електронними доказами та іншими видами доказів, визначити ключові ознаки електронних доказів, дослідити види електронних доказів. Розкриттю сутності доказування в адміністративному судочинстві, а також визначення місця електронних доказів в структурі доказування сприяли системно-структурний та системно-функціональний методи. Використання історичного та порівняльно-правового методів дозволило якомога повніше дослідити генезу становлення електронного доказу як самостійного засобу доказування в різних правових системах. Для систематизації емпіричного матеріалу та отримання теоретичних результатів, а також практичних висновків для досягнення поставленої мети та завдань дослідження були застосовані методи індукції, дедукції та евристичних питань.

Комплексне застосування наведених методів наукового аналізу стало основою коректності висновків дисертаційного дослідження та забезпечило можливість практичного застосування рекомендацій, запропонованих здобувачем для вирішення поставлених завдань.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, закони та інші нормативні акти органів державної влади України, джерела міжнародного права і законодавства, пов'язані із регламентацією правового статусу електронних доказів.

Емпіричною базою дослідження є статистичні й аналітичні узагальнення, аналіз наукових публікацій та довідкових видань, результати опрацювання більше 150 судових рішень, відображених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, судова практика Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду України, судова практика адміністративних судів, інших судів, рішення Європейського суду з прав людини, експертна аналітика тощо.

Безперечною перевагою дисертації є висновок про те, що критерії оцінки електронних доказів складаються зі специфічних елементів, які можуть різнитися у залежності від виду електронного доказу, що підлягає оцінці.

Наукові положення, рекомендації та висновки, отримані здобувачем, знаходять всебічне та повне обґрунтування у дисертації.

Істотним досягненням дисертації стало використання як важливої складової методології дослідження методу аналізу і синтезу, що знайшло своє вираження в опрацюванні більше 150 судових рішень, відображених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, що дозволило автору сформулювати узагальнення, висновки, пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, а також положення, що виносяться на захист.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається постановкою та рішенням актуальної та багатоаспектної наукової проблеми застосування електронних доказів у адміністративному судочинстві.

У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків та рекомендацій, зокрема: встановлено, що обмежена функціональність Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

ускладнює зберігання та опрацювання великих обсягів електронних доказів, а поточні технічні обмеження, такі як неможливість відкрити декілька файлів одночасно та обмеження щодо розміру файлів, перешкоджають ефективному поводженню з електронними доказами, тому запропоновано підвищити масштабованість та автоматизацію вказаної системи; встановлено, що деякі види електронних доказів набули широкого застосування і стали типовими засобами доказування в окремих категоріях адміністративних справ; встановлено, що процес доказування в адміністративному судочинстві відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя та вирішенні суперечок шляхом об'єктивного та компетентного визначення фактів і застосування відповідних правових норм; розкрито зміст поняття «оцінка електронних доказів», який полягає у розумовій і процесуальній діяльності суду та учасників адміністративної справи, спрямованій на формування остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів, які підлягають доказуванню за допомогою електронних доказів; розглянуто міжнародний досвід використання електронних доказів у адміністративному судочинстві, внаслідок чого встановлено, що більшість держав надали електронним даним статус доказів, визначивши їх базову структуру відповідно до особливостей національних правових систем.

Дисертація Йосифовича Н.-Л. Д. на тему «Теорія і практика застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві» є актуальним, самостійним, творчим, структурно обґрунтованим та концептуально закінченим дослідженням.

Цей висновок підтверджується новим змістом основних положень та ідей дисертаційної роботи, що рецензується. Поставлені завдання дослідження, по-перше, можна виявити при ознайомленні зі структурою змісту дисертації, по-друге, вони зумовили логічність, стрункість та послідовність у викладі автором науково-теоретичного матеріалу, що міститься в дисертації.

Вивчивши дисертацію Йосифовича Н.-Л. Д. та опубліковані на тему

дослідження наукові праці, можна констатувати наукову цінність роботи, високий рівень обґрунтованості сформульованих автором наукових положень, пропозицій, висновків та рекомендацій.

Водночас деякі положення дисертації мають дискусійний характер або потребують додаткової аргументації.

1. Аналізуючи види електронних доказів, які визначено у статті 99 КАС України автор висловлює позицію щодо недоцільності розширення вказаного переліку. Однак, на с. 92 дисертації автор зазначає, що вказану статтю може бути доповнено таким новим видом електронного доказу як показання спеціальних технічних засобів.

У зв'язку з цим доцільно почути думку автора з цього питання.

2. У підрозділі 2.3 «Зберігання та повернення оригіналів електронних доказів у адміністративному судочинстві України» автор на с. 144-150 розглядає роботу цифрової платформи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та її окремих модулів, однак оминув увагою заходи щодо забезпечення конфіденційності персональних даних, які містяться в електронних доказах, завантажених у ЄСІТС.

Для цілісного розуміння позиції автора з цього приводу існує потреба в детальнішому розкритті вказаного питання.

3. У розділі 3 «Зарубіжний досвід застосування електронних доказів у адміністративному судочинстві та перспективи його імплементації у законодавство України» автором на с. 178 пропонується перейняти іноземний досвід та запровадити в Україні механізм хешування електронних документів, складених (виданих) суб'єктом владних повноважень. Однак оминаються увагою потенційні проблеми, які можуть виникнути через впровадження технології блокчейн для захисту електронних доказів.

Висловлені зауваження носять дискусійний характер і не впливають на позитивну оцінку роботи.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі

особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових і нормативних джерел, судової практики.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї положень дисертаційної роботи були апробовані на: Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)» (Львів, 18 листопада 2022 року); IV Міжнародній науковій конференції «Наукові орієнтири: теорія та практика досліджень» (Вінниця, 18 жовтня 2024 року).

Загальний висновок. З огляду на викладене, вважаю, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів дисертація ЙОСИФОВИЧА Назарія-Лева Даниловича на тему «Теорія і практика застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, рекомендується до публічного захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Мирослав КОВАЛІВ